

KIERKEGAARD: O VÁŠNI AKO VÔLI K EXISTENCIÍ

MILAN PETKANIČ, Katedra filozofie FF UCM, Trnava

PETKANIČ, M.: Kierkegaard: Passion as the Will to Existence
FILOZOFIA 68, 2012, No 1, p. 62

In the history of thought we would hardly find an author accentuating passion in his work as strongly as Kierkegaard did. But his comprehension of passion does not correspond to common usage of the term. The paper begins, therefore, with pointing out the differences between the common understanding of passion as a strong emotion and Kierkegaard's specific concept of passion as an essential interest in one's own existence. However, the main intention of the paper is to offer an interpretation of his specific concept of passion as the will to existence based on the analysis of the correlative relationship between passion and existence. Some positive aspects of passion as found in Kierkegaard's authorship are outlined as well.

Keywords: Passion – Existence – Choice – Emotion/Will – Authenticity/Moral integrity – Subjective truth

Nepochybne jednou z najcharakteristickejších črt diela dánskeho existenciálneho filozofa a náboženského mysliteľa Sørensa Kierkegaarda (1813 – 1855) je jeho nesmierny dôraz na vášeň.¹ V dejinách myslenia by sme sotva našli autora, ktorý vo svojom diele kladie taký veľký akcent na vášeň ako práve Kierkegaard. Avšak vášeň, ktorá je podľa jeho názoru základnou podmienkou autentického spôsobu života a ktorá tak žalostne chýba človeku a mysleniu modernej doby, rozhodne nekorešponduje s tým, čo bežne rozumieme pod týmto slovom dnes. Kierkegaardov pojem **vášne** [Lidenskab], hoci zjavne v sebe nesie ducha romantizmu, je jeho originálnym príspevkom do dejín myslenia. Kierkegaard totiž toto slovo naplňuje svojim vlastným špecifickým obsahom – o ktorom už čoto vypovedajú mnohé prívlastky, ktorými Kierkegaard rôznym spôsobom charakterizuje vášeň v závislosti od kontextu, v ktorom toto slovo používa: „vášeň vnútrajškovosti“, „vášeň nekonečná“, „nekonečná vášeň“, „vášeň slobody“, „idealizujúca vášeň“, „bytostná vášeň“ atď.

Slovo *vášeň* dnes zväčša odkazuje na silnú emóciu, afekt, sklon či nízku túžbu, ktorá potom, čo sa jedinca zmocní, začne sa vymykať jeho vedomej kontrole, a teda vo vášni v tomto zmysle slova sa človek ako subjekt stáva len niečím *pasívnym*, akoby bol nejakým prúdom unášaný či vírom strhávaný. Napriek jej intenzite v okamihu je jej povaha prchavá a nestála. Pre našu pansexuálnu dobu je veľmi príznačné, že význam vášne sa najčastejšie zužuje na zmyselnú túžbu. Sám Kierkegaard si bol vedomý nebezpečenstva

¹ Táto štúdia bola v anglickej verzii prednesená na medzinárodnej konferencii *Kierkegaard on Love and the Passions*, konanej v dňoch 21. – 24. augusta 2012 na Kodanskej univerzite.

možného nedorozumenia – chápania jeho pojmu vášne práve v uvedenom zmysle, t. j. v zmysle bezuzdnej zmyselnosti. Svedčí o tom napríklad jeho varovanie, ktoré si v roku 1844 poznamenal do svojich denníkov: „Nech nikto mylne neporozumie všetkému tomu, čo som povedal o pátose a vášni tak, ako by som mal v úmysle žehnať každej neobrezanej bezprostrednosti, každej nepristrihutej vášni“ (*JP* 3, 3127). Aj Kierkegaard miestami používa slovo *vášeň* v zmysle nízkych ľudských sklonov, v zmysle tzv. „prvotnej bezprostrednosti“. S týmto chápaním vášne sa stretáme v niektorých jeho spisoch pospolu s jeho originálnym konceptom, napríklad v práci *Bud' – alebo* (1843). V iných zase, ako napríklad v *Skutkoch lásky* (1847), kde Kierkegaard zásadne odlišuje kresťanské chápanie lásky (*agapé*) od tzv. preferenčného typu lásky ako vášne a náklonnosti (*eros* či *filia*), pracuje takmer všade so svojim vlastným konceptom.² Táto vášeň totiž patrí k obsahu estetického spôsobu života, preto ju Kierkegaard miestami kvôli spresneniu označuje aj atribútmi ako „estetická vášeň“, „chvíľková vášeň“, „pozemská vášeň“ a podobne.

Søren Kierkegaard

Avšak vášeň v tej osobitosti, ktorú jej prisudzuje Kierkegaard, v jeho diele výrazne prevažuje. Jej použitie nájdeme v celej jeho tvorbe, konkrétne v 2. časti *Bud' – alebo* i v poslednej práci, v 10-dielnej sérii proticirkevných pamfletov nazvaných *Okamih* (1855). Zvlášť významné miesto zaujíma v jeho dvoch po sebe nasledujúcich spisoch z roku 1846: v pseudonymnom texte *Uzatvárajúci nevedecký dodatok k Filozofickým zlomkom*,³ ktorý predstavuje centrálné dielo Kierkegaardovo a základné dielo existenciálnej filozofie vôbec, a v autorsky podpísanej *Literárnej recenzii* románu *Dva veky* spisovateľky Thomasine Gyllembourgovej, konkrétne v tretej časti, známej a často samostatne vydávanej pod názvom *Súčasnosť*, v ktorej Kierkegaard stanovuje najkomplexnejšiu a najprenikavejšiu diagnózu svojej doby.

Teda s istou mierou zovšeobecnenia môžeme konštatovať, že Kierkegaard vo svojom diele používa dva rôzne významy slova *vášeň*.⁴ Za povšimnutie pritom stojí skutočnosť, že keď Kierkegaard píše o vášni v zmysle

² K tejto téme už u nás vyšlo niekoľko zasvätených štúdií z pera slovenského komentátora Kierkegaardovho diela Petra Šajdu (napríklad Šajda 2007; 2010).

³ Ďalej len *Nevedecký dodatok*.

⁴ V tomto bode sa môžeme zhodnúť s Robertom C. Robertsom, ktorý rozlišuje u Kierkegaardovho dva základné pojmy vášne: *vášeň* ako emóciu a *vášeň* ako záujem (Roberts 1984, 87-88).

estetickom, tak ju často (hoci nie konzekventne) uvádza v pluráli. No vždy, keď apeluje na vášeň, teda zakaždým, keď toto slovo naplní svojím špecifickým obsahom, používa zásadne singulár. Zdá sa, že práve tento fakt súvisí s povahou takto chápanej vášne, lebo čím hlbšia je v človeku vášeň, tým väčšmi sa jeho duša zameriava na jeden cieľ; opravdivá vášeň je preto vždy len jedna.

Dôvod, prečo Kierkegaard vo svojej filozofii tak veľmi prízvukoval vášeň, sa nám najlepšie ozrejní, keď si objasníme Kierkegaardovo chápanie úzkeho vzťahu medzi vášňou a **existenciou** [Existents]. V *Nevedeckom dodatku* vyslovil Kierkegaard ústami svojho pseudonymného autora Johannesu Climaca zásadnú tézu: „Je nemožné existovať bez vášne, pokiaľ však nechápeme slovo *existovať* v širokom zmysle takzvanej existencie“ (Kierkegaard 1974, 276). Už táto myšlienka implikuje, že Kierkegaard podobne ako v prípade vášne používa aj dva rozličné významy slova *existencia*. Rozdiel medzi širším a užším významom toho, čo znamená existovať, si najlepšie priblížime na Kierkegaardovom takpovediac „platónskom podobenstve“ o jazdcovi s konským záprahom, ktoré on sám uvádza ďalej v texte: Predstavme si kočiša, koč a do koča zapriahnutý jeden pár koní; z toho jeden z nich je okrídlený Pegas a druhý únavou zmorený ťažný kôň. Prvý predstavuje večnosť, druhý časnosť a jazdec (kočiš) je existujúci jedinec. Obidva póly (časnosť a večnosť) teda reprezentujú dve strany ľudskej existencie. *Existovať* v užšom zmysle znamená zo všetkých síl sa sústrediť na túto jazdu; to znamená pevne sa chopiť oprát tak, aby náš záprah nezišiel z vytýčenej cesty a dosiahol požadovaný cieľ; to docielime iba tak, že dokážeme nájsť správnu rovnováhu medzi týmito tak veľmi rozdielnymi koňmi, t. j. medzi večnosťou a časnosťou. Avšak možno si predstaviť aj opitého kočiša spiaciho v sedle za záprahom, ktorého kone bezcieľne vláčia krížom-krážom; v istom zmysle i tohto kočiša možno považovať za *jazdca*, veď on tiež *jazdí* so záprahom koní. Podľa Kierkegarda, žiaľ, väčšina ľudí *existuje* podobným spôsobom, ako *jazdí* so záprahom koní onen opitý kočiš.

V širšom zmysle Kierkegaard pojmom *existencie* odkazuje na špecificky ľudský spôsob bytia, ktoré je charakteristické tým, že sa vo svojom bytí určuje samo. Ako bytosť jestvujúca v čase sa človek nachádza v „neustálom procese stávania sa“ na základe **voľby seba samého**. Túto voľbu pritom človek principiálne vykonáva zakaždým, či už v prípade aktívneho a záväzného rozhodnutia, za ktorého dôsledky vedome preberá zodpovednosť, alebo v prípade, že svoj život necháva len pasívne plynúť a formovať okolnosťami (situáciou, náladou, nízkymi vášňami, nevedomými motívmi) či ľuďmi okolo neho („tými druhými“, „davom“, „verejnou mienkou“), a stáva sa tak len „produktom“ svojho prostredia. Avšak, ako Kierkegaard prízvukuje v *Bud' – alebo* prostredníctvom svojho pseudonymného autora a predstaviteľa etickej životnej paradigmy asesora Wilhelma, táto voľba nie je voľbou vo vlastnom zmysle slova, keďže človek na tejto tzv. estetickú úroveň života v skutočnosti sám seba nevolí, ale sa takpovediac necháva voliť, a tak v pravom slova zmysle ani neexistuje, je totiž len „existenčnou možnosťou“ (Kierkegaard 2003, 8). Na druhej strane, vychádzajúc z Kierkegaardovho predpokladu, že človek ako existujúci jedinec je slobodnou, sebaurčujúcou bytosťou, aj pasívny postoj človeka k vlastnej existencii je principiálne jeho vlastným rozhodnutím, za ktoré nesie zodpovednosť. Takže

zatiaľ čo v širšom zmysle slovo *existovať* poukazuje len na samotný fakt, že každý jednotlivý človek je sebaurčujúcou bytosťou, v užšom, resp. eminentnom zmysle znamená vzťahovať sa so všetkou vášňou osobnosti práve k faktu svojej vlastnej existencie – a to Kierkegaard označuje taktiež výrazom „stať sa subjektívnym“ alebo „stať sa subjektom v pravde“, čo v podstate zodpovedá tomu, čo neskôr existencialisti rozumeli pod autentickou existenciou.

Per Lønning vo svojej štúdii o Kierkegaardovom pojme existencie označuje tieto dva rôzne významy slova existencia z *Nevedeckého dodatku* ako *danosť* a *výzvu*: „Medzi týmito dvoma pólmi, existenciou ako danosťou a existenciou ako výzvou, leží možnosť neautentickej existencie, existencie popierajúcej existenciu“ (Lønning 1980, 146). Neautenticky existujúci jedinec teda akoby prepočul výzvu realizovať existenciu, ktorú nám kladie sám život, preto v pravom slova zmysle nežije, len pasívne prežíva v stave danosti, fakticity. Tá výzva, ktorá stojí pred každým existujúcim ako možnosť a etická úloha, plynúca z povahy samotnej existencie, znamená: *autenticky, t. j. vedome, so všetkou dôslednosťou a zodpovednosťou sa chopiť vlastného existovania* – a to znamená, povedané slovami etika Wilhelma, *zvoliť seba samého, teda zvoliť vlastnú identitu, dať obsah svojej osobnosti a udať základný smer svojmu životu*. Avšak nik sa nemôže stať autenticky existujúcim bez vášne, pretože práve vášň ako centrálna motivačná sila v človeku vedie k aktívnemu podieľaniu sa na voľbe seba samého. Už v *Bud' – alebo* Kierkegaard poukázal na korelatívny charakter vzťahu medzi voľbou a vášňou: „... keď sa v ňom prebudí vášň slobody – a tá sa prebúdzá vo voľbe, tak, ako samu seba predpokladá vo voľbe –, vtedy volí sám seba a bojuje za toto imanie ako za svoju blaženosť, a naozaj, je v tom jeho blaženosť“ (Kierkegaard 2007, 671). Práve vášň je podľa Kierkegarda tým rozhodujúcim činiteľom pri voľbe seba samého, t. j. pri voľbe vlastnej identity. Ale to tiež znamená, že v tejto voľbe vlastného Ja nejde primárne o to, na akej ideji, hodnote ju jedinec založí, lež o to, nakoľko sa s ňou bytostne identifikuje: „Pri voľbe nezáleží na tom, aby si si správne zvolil. Záleží skôr na energii, vážnosti a pátose, s akým volíš“ (Kierkegaard 2007, 623). A teda podstatné na voľbe seba samého je to, aby táto voľba bola vykonaná so „všetkou vrúcnosťou osobnosti“ (Kierkegaard 2007, 623),⁵ t. j. so všetkou bytostnou vášňou, jednoduchšie povedané, aby sa človek do tejto voľby vložil bezvýhradne celý – lebo inak k voľbe svojho Ja vo vlastnom zmysle slova nikdy nedospeje. Z toho nám vyplýva, že rozdiel medzi autentickou a neautentickou existenciou tak, ako ho videl Kierkegaard, spočíva práve vo vášni, s akou sa človek ujíma vlastného existovania, t. j. voľby seba samého (a nie v hodnote idey, na ktorej svoje existovanie, voľbu svojho Ja zakladá).

Existencia sa teda realizuje vo vášni; vo vášni sa stáva tým, čím je: existenciou v plnom zmysle tohto slova, keďže práve prostredníctvom vášne dosahuje existencia svoju plnosť, alebo, ako tvrdí Kierkegaard sám, „vášň je kulmináciou existencie“ (Kierkegaard 1974, 176). Z toho je zrejmé, že podľa Kierkegarda je vášň fundamentálnym

⁵ V preklade tejto pasáže by som osobne dal prednosť výrazu „vnútornosť“ namiesto výrazu „vrúcnosť“, ktorý zvolil prekladateľ.

faktorom ľudskej existencie. V knihe *Bázeň a chvenie* dokonca píše, že „celý ľudský život sa sústreďuje vo vášni“ (Kierkegaard 1993, 58). A existovať s vášňou značí stať sa subjektívnym a práve tak to znamená existovať ako ľudská bytosť. Inými slovami, mať intenzívny záujem a starosť o vlastnú existenciu je čosi hlboko ľudské. Kierkegaard opakovane upozorňuje práve na to, že v našej modernej dobe, pre ktorú je charakteristická „tendencia k objektivite“ (t. j. nezaujatosti, nezainteresovanosti), sa z našich životov vytratila opravdivá vášeň, a tak postupne zabúdame existovať ako ľudské bytosti. Preto si Kierkegaard ako kritický náboženský mysliteľ stavia úlohu pripomenúť ľuďom prv, než sa im predstaví, čo v skutočnosti znamená byť kresťanom, to, čo znamená byť ľudskou bytosťou: „Ak ľudia zabudli, čo to znamená existovať nábožensky, bezpochyby tiež zabudli, čo to znamená existovať ako ľudské bytosti; a preto sa toto musí objasniť“ (Kierkegaard 1974, 223).

V *Nevedeckom dodatku* sa možno dočítať, že z existenciálneho hľadiska, zo stanoviska existencie platí, že pre každého človeka je a mala by byť práve jeho vlastná existencia tým najvyšším predmetom jeho bytostného záujmu: „Pre existujúceho jednotlivca je existencia [jeho vlastná – M. P.] tým najvyšším záujmom“ (Kierkegaard 1974, 278). Kierkegaard toto svoje tvrdenie v ďalšom texte ešte vyhracuje, keď tvrdí, že v skutočnosti „je iba jeden záujem, záujem o existenciu; nezainteresovanosť [Interesseløshed] preto vyjadruje ľahostajnosť k realite“ (Kierkegaard 1974, 282). Tento záujem o existenciu má pritom základ v samotnej existencii: „Existencia konštituuje najvyšší záujem existujúceho jedinca; a jeho záujem o vlastnú existenciu konštituuje jeho realitu“ (Kierkegaard 1974, 279). Avšak jediniec rozptýlený záplavou estetických pôžitkov a dojmov či množstvom objektívnych poznatkov a informácií môže poľahky zabudnúť na seba, na svoje bytie. Zabudnúť na svoju existenciu je však neprípustné tak z hľadiska existencie, ako aj z hľadiska etiky. A je to práve vášeň, ktorá človeka vedie k hlbokému záujmu o vlastnú existenciu. Pre abstraktné a objektívne myslenie je však príznačná nezaujatosť a nezainteresovanosť. Preto tento spôsob myslenia, ktorý je charakteristický pre modernú vedu, ako aj pre špekulatívnu filozofiu dominantnú v Kierkegaardovej dobe, vyžaduje od subjektu neprítomnosť vášne. Nezainteresovanosť abstraktného či objektívneho myslenia môže však jedinca priviesť k strate vzťahu k tej najvlastnejšej realite – realite vlastnej existencie. A táto absencia vzťahu k vlastnej existencii odhaľuje u jedinca chýbajúci vzťah ku skutočnosti vôbec, pretože, ako tvrdí Kierkegaard, skutočnosť spočíva práve v záujme o existenciu a o čin (Kierkegaard 1974, 304). Preto čím viac je v človeku vášne ako záujmu o vlastné existovanie, tým viac sa stáva skutočným, tým viac realizuje svoju existenciu. A platí to aj naopak: Čím menej je v ňom vášne, tým skôr prestáva existovať ako ľudská bytosť a stáva sa tak čímsi neskutočným.

V tomto bode sa zároveň dostávame k jadrú toho, čo Kierkegaard označuje pojmom vášne: Napriek tomu, že u Kierkegarda nenachádzame priamu definíciu pojmu vášne, na základe uvedeného by sme mohli vášeň vymedziť ako bytostnú zainteresovanosť na vlastnom existovaní⁶ alebo voľnejšie: ako **vôľu k existencii**. Vášeň v tomto existenciál-

⁶ Podobne definuje Kierkegaardovu vášeň i Ralph H. Johnson: „Vášeň teda nie je nejaký okamžitý impulz alebo epizodický pocit, ale skôr stav aktívneho záujmu o vlastnú existenciu“ (Johnson 1972, 86).

nom zmysle má azda bližšie k vôli než k emócií, pretože vášeň je v podstate vôľa zapálená pre jeden cieľ, resp. energia celej osobnosti koncentrovaná v jednom smere. A ako možno vyčítať z celku Kierkegaardovho diela, práve vášňou zapálená vôľa je hlavnou hybnou silou ľudskej existencie.

Vôľa sa však bez zapalujúcej a zjednocujúcej vášne oslabuje a rozpadá na nekonečné množstvo čiastkových túžob a prianí. Proti tomu Kierkegaard namieta: „Umením nie je želať si, ale chcieť“ (Kierkegaard 2007, 706). To znamená, že nestačí si iba priať, treba chcieť, pretože pranie je práve výrazom pre mnohosť a pasivitu, vôľa je naopak výrazom pre jednotu a aktivitu. Chcieť znamená zjednotiť svoju vôľu, zapáliť ju pre jeden záujem. A je to práve vášeň, ktorá poháňa vôľu k aktivite a smeruje ju k jednému cieľu. Preto človek, ktorého dušu prenikla opravdivá vášeň, *chce iba jedno*. A umenie existovať je práve umením chcieť.

Priradené, aj v takto chápanej vášni ako vôle k existencii je prítomný istý prvok bezprostrednosti [Umiddelbarhed], teda citovosti, inak by Kierkegaard tak veľmi nepokazoval na jej intenzitu, a navyše, použitie tohto slova by sa tu javilo ako nanajvýš neadekvátne. Ako podotýka jeden z najznámejších amerických komentátorov Kierkegaardovho diela C. S. Evans: „Vášeň je emócia, nie je to však len akákoľvek emócia. Vášeň je trvalá emócia, ktorá je schopná udať tvar a smer ľudskému životu“ (Evans 1983, 69). Na rozdiel od čisto estetického chápania vášne ako prchavej emócie v existenciálnej vášni nejde o tzv. pôvodnú, prvotnú bezprostrednosť, ale o bezprostrednosť nadobudnutú, t. j. bezprostrednosť presvetlenú svetlom nejakej idey. Idea vo vzťahu k existencii je pritom niečím zvečňujúcim, niečím, čo transcenduje bezprostrednú existenciu, existenciu ako danosť, preto Kierkegaard na jednom mieste v *Nevedeckom dodatku* charakterizuje svoj pojem vášne výstižne aj prívlastkom „idealizujúca“ a stavia ju do protikladu k „pozemskej vášni“: „Všetka idealizujúca vášeň je anticipáciou večného v existencii, jej funkciou je napomôcť jedincovi existovať.“ Naproti tomu „pozemská vášeň má tendenciu brániť existencii tým, že ju transformuje na čosi iba chvíľkové“ (Kierkegaard 1974, 277).

Takže v pravom slova zmysle existovať ako ľudská bytosť znamená realizovať nejakú ideu v existencii (čo je úloha pre vášeň, ktorá týmto spôsobom uskutočňuje v existencii syntézu večného a časného, ako to už naznačila aj vyššie spomínaná metafora o konskom záprahu). A práve o to ide v existenciálnom prístupe k životu: zjednotiť vlastné myslenie s vlastnou existenciou – to je základný imperatív každej existenciálnej etiky, pokiaľ si chce toto meno nárokovať. To, že človek má vášeň v existenciálnom zmysle, zároveň značí, že má nejaké hlboké presvedčenie, *πληροφορία εις πάθος*,⁷ teda nejakú osobnú, životnú vieru, ktorá zasahuje celú jeho vnútrajškovosť a preniká celým jeho bytím. Človek vášne totiž vždy niečomu verí, aj keď to môže byť niečo scestné a mylné; toto niečo mu je však sväté (Kierkegaard 1996, 10), to znamená, že na to berie bytostný ohľad a zároveň mu to determinuje poňatie toho, čo je správne, a čo nie, čo je v živote dôležité, a čo nie. Mať vášeň teda značí niečomu pevne, z celého srdca veriť – alebo, inými slovami, byť bytostne identifikovaný s nejakou ideou. A preto iba tam možno hovoriť o neja-

⁷ Πλήροφορία εις πάθος: presvedčenie až k vášni.

kom autentickom (existenciálnom) spôsobe života, kde jedinec stojí na pevnom základe presvedčenia v úplnom súlade so sebou samým.

Z Kierkegaardových úvah o vášni a vnútornej, resp. „bytosnej dôslednosti“ [væsentlig Conseqvent] v jeho sociálno-kritickej eseji *Súčasnosť*, ako aj v existenciálne-analyticky zameranom spise *Nemoc k smrti* (1849) možno vyvodiť myšlienku, že človek vášne, ktorý je pevne zakotvený vo svojom presvedčení, je vo svojich činoch jednotný a dôsledný. Vášeň totiž uvádza človeka do jednoty so sebou samým tým, že upriamuje jeho vôľu na jeden cieľ. Takýto človek, ktorý má v sebe bytosnú dôslednosť, sa „neko-nečne obáva akejkolvek nedôslednosti“ (Kierkegaard 1993, 204), a preto sa zo všetkých síl vystríha činov, ktoré by mohli narušiť jeho jednotu so sebou samým. Čiže človek, ktorý s vášňou zvolil sám seba, disponuje v živote morálnou integritou. A tak celkom v kontraste k onomu bežnému, estetickému chápaniu vášne ako prchavej emócie či nízkej túžby vedie vášeň v Kierkegaardovom ponímaní k záväznosti, stálosti a kontinuite. Takže vášeň v existenciálnom zmysle ako vôľa k existencii má rozhodujúci význam tak pre identitu, ako aj pre integritu osobnosti.

Ako možno vyčítať z prác *Bud' – alebo, Súčasnosť* i z ďalších Kierkegaardových spisov, také isté dôležité miesto, pokiaľ ide o identitu a integritu osobnosti, má aj aristotelovská zásada kontradikcie, na ktorú Kierkegaard často referuje heslovito výrazom **bud' – alebo**. Princíp *bud' – alebo* má totiž podľa neho totiž pri voľbe seba samého taký istý zásadný význam ako vášeň. Vášeň a disjunktívny princíp *bud' – alebo* sú vlastne dve strany jednej mince: voľby ako aktu existencie. Predsa však v spomínaných knihách možno nájsť aj evidenciu o istej prioritě vášne, pretože ak máme v existenciálnej situácii rozpoznať *bud' – alebo*, musíme byť najprv predchnutí vášňou. Bez vášne totiž dochádza k oslabeniu „kvalitatívnej disjunkcie“, teda disjunktívneho rozlišovania protikladných kvalít (hodnôt); preto napríklad jedinec ochudobnený o bytosnú vášeň stráca zo zreteľa absolútny rozdiel medzi dobrom a zlom.⁸ „Vášeň kvalitatívnej disjunkcie“, ktorá sa zakladá na spomínanej zásade kontradikcie a vylučuje tretí, sprostredkujúci prvok ako prelud reflexie, ako čistú špekuláciu, pevne motivuje jedinca k rozhodnutiu a činu a ďalej, ako na to Kierkegaard poukazuje zvlášť v *Nevedeckom dodatku*, k obnoveniu činu a kontinuite tohto pohybu (napr. Kierkegaard 1974, 277). Naproti tomu v práci *Súčasnosť* Kierkegaard nástojčivo varuje, že bez bytosnej vášne hrozí ustrnutie v reflexii, a to znamená, že sa prenecháva voľný priechod „abnormálnej rozumnosti“ [abnorm Forstandighed], ktorá postupne preniká všetkým a všetko zvnútra svojimi bezhraničnými analýzami rozkladá a paralyzuje. Tento stav tak napokon jedinca privádza k nerozhodnosti a nečinnosti. Prílišná rozumnosť totiž zvádza k zrušeniu *bud' – alebo*, bez ktorého niet skutočného rozhodnutia, voľby ani činu; naopak, vyznačuje sa sklonom k „dvojznačnosti“ [Tvetydighed], ktorá znižuje výšku a oslabuje silu hodnôt, a tým pripravuje pôdu „nivelizácii“ [Nivellering]. Preto ústredným motívom Kierkegaardovej kritiky ducha modernej doby ako „veku rozumu“ je myšlienka, ktorú vyslovuje už v *Bázi a chvení* (1843),

⁸ K základným znakom vášne vlastne patrí to, že je vždy spojená s disjunkciou (*bud' – alebo*); kde je vášeň, tam je aj disjunktívne rozlišovanie kvalít.

v jednom zo svojich prvých spisov: „Našej dobe nechýba reflexia, ale vášeň“ (Kierkegaard 1993, 37).

V jednej zásadnej pasáži v *Súčasnosti* Kierkegaard píše: „V zrušení zásady kontradikcie sa vo sfére existencie zračí kontradikcia so sebou samým. Tá všemocná tvorivá sila, spočívajúca vo vášni absolútnej disjunktívnej diferenciacie, ktorá jedinca vedie k uzavretej jednote so sebou samým, sa mení na extenzitu rozumovej reflexie: Jedinec vie všetko možné a je všetkým možným, preto je v kontradikcii sám so sebou, čo je to isté ako nebyť vôbec ničím. Zásada kontradikcie posilňuje v jedincovi vernosť sebe samému...“ (Kierkegaard 1996, 69-70). Čiže neprítomnosť vášnivej disjunktívnej diferenciacie a z toho plynúce zrušenie zásady kontradikcie má za následok rozpad integrity osobnosti, jej vnútornú rozpornosť, neurčitnosť a vyprázdnenosť. Kierkegaard najmä v *Súčasnosti*, ale aj v *Nevedeckom dodatku* poukazuje na to, že vášeň má rozhodujúci význam, aj pokiaľ ide o obsah a formu jedincovho života. Konkrétne v *Súčasnosti* konštatuje, že jedinec, ktorý je presiaknutý bytostnou vášňou, má „bytostnú formu“. To znamená, že tento jedinec dal svojmu životu určitý, konkrétny tvar a smer, a to vďaka tomu, že má bytostne **obsah**, ktorý tvorí vlastne vášeň sama. Z pohľadu Kierkegaardovej dialektiky vnútrajškovosti je forma v skutočnosti dvojníkom obsahu čiže obsahom samotným (Kierkegaard 1996, 5). Z Kierkegaardovej myšlienky o vzájomnom vzťahu medzi obsahom a vášňou napokon môžeme vyvodit' záver: Keďže bezobsažnosť je vskutku znamením prázdnoty, absencie hlbšieho zmyslu, jedinec trpiaci nedostatkom vášne súčasne trpí nedostatkom zmyslu života. A naopak jedinec, ktorý v sebe chová bytostnú vášeň, nosí tým v sebe aj základnú životnú motiváciu a svoj život prežíva ako zmysluplný a obsažný. A na tomto mieste by sme azda mohli vidieť aj istú príbuznosť Kierkegaardovej vášne ako vôle k existencii s „vôľou k zmyslu“ existenciálneho psychológa V. E. Frankla.

Vášeň zohráva kľúčovú rolu i v Kierkegaardovej originálnej koncepcii **subjektívnej pravdy**. Tu však v prvom rade treba vziať do úvahy, že Kierkegaard celkom nepopiera platnosť objektívnej pravdy, keďže svoj koncept subjektívnej pravdy obmedzuje výlučne na existenciálne otázky. To je však na druhej strane sféra, ktorá je principiálne „objektívne neistá“ a kde sa objektívny prístup rovná iba absolútnemu neporozumeniu (Kierkegaard 1974, 85-86). Proti objektivistickým teóriám pravdy stavia Kierkegaard svoju zásadnú tézu: „Subjektivita je pravda“, čím však v žiadnom prípade neotvára cestu ku gnozeologickému relativizmu, ako by sa na prvý pohľad mohlo zdať, ani nemá v úmysle tvrdiť, že pravda je človeku imanentná. Táto téza má zásadne existenciálny význam: V podstate poukazuje na to, že pravda spočíva v spôsobe, akým si človek pravdu osvojuje – a teda čím viac je v ňom osobnej angažovanosti, tým viac je v pravde. Z hľadiska objektívneho je pravda otázkou vedenia. Subjektívne vzaté je však pravda vecou osvojenia, vnútrajškovosti, vášne, a teda subjektivity. Takže podstata subjektívneho postoja k pravde je v tom, ako sa má subjekt k pravde – k myšlienke, k ideii, k objektu poznania. To znamená, že primárne nezáleží na tom, či je objekt (na ktorý sa pýtame otázkou Čo?) pravdivý, alebo iluzórny, ale akcent leží na vášni, ktorú subjekt prechováva k danému objektu, k pravde. Kierkegaard definuje pravdu nasledovne: „Objektívna neistota pevne osvojená s najvážnejšou vnútrajškovosťou, je pravda, tá najvyššia pravda, akú môže existujúci

jednotlivec dosiahnuť“ (Kierkegaard 1974, 182). Svojím konceptom subjektívnej pravdy tak Kierkegaard presúva pozornosť od skúmania objektívneho obsahu myšlienky ku hľadaniu autentického spôsobu existencie. Z hľadiska existencie nie je teda rozhodujúca pravdivosť idey, ku ktorej sa vzťahujeme, ale pravdivosť tohto vzťahu, nie extenzita indiferentných právd, ale intenzita vášne, s akou sa pravdy zmocňujeme. Intenzita vášne totiž zodpovedá kvalite vzťahu k vlastnej existencii. A práve preto miera vášne súčasne odzrkadľuje mieru pravdivosti (autenticosti) osobného života. Vášeň je teda podľa Kierkegarda základným predpokladom a kritériom osobnej, životnej pravdy – pravdy existencie.

No napriek prvoradému dôrazu na *ako* subjektivity, na intenzitu vášne, nie je Kierkegaard celkom ľahostajný ani k jej *čo*, teda k jej obsahu. To naznačuje aj v samotnom *Nevedeckom dodatku*, principiálnom diele z hľadiska jeho filozofie subjektivity, kde upozorňuje na fakt, že vzplanutie nekonečnej vášne ku konečným objektom a ideám je cesta k fanatizmu (Kierkegaard 1974, 32). V spise *Skutky lásky* takýto stav nazýva zúfalstvom: „Zúfalstvo spočíva vo fakte, že sa k jednotlivosti chováme s nekonečnou vášňou, pretože s nekonečnou vášňou sa môžeme, ak nie sme zúfalí, chovať iba k večnosti“ (Kierkegaard 2000, 32). Podobne i v *Súčasnosti* Kierkegaard poznamenáva, že človek by nemal v sebe živiť nekonečnú a trvalú vášeň ku konečným, dočasným veciam a ideám, pretože „iba v najvyššej, to jest náboženskej idei, môže človek, so zreteľom na ideu, nájsť definitívne spočinutie“ (Kierkegaard 1996, 65). Zároveň však podotýka, že ojedinele sa predsa len stáva, že podaktorí jedinci sú verní nejakej konečnej, a preto dočasnej idej aj po celý svoj život, čo však podľa neho znamená, že sa tak stávajú nevernými sami sebe. V podobnom duchu sa vyjadruje aj Romano Guardini v útlej knižke o zmysle ťažkomyselnosti u Kierkegarda: „Každá konečnosť je však nedostatkom. A tento nedostatok je sklamaním pre srdce, ktoré si žiada bezpodmienečnosť“ (Guardini 1995, 35). Čiže srdce (a vášeň, ktorá z jeho hlbín pramení) sa nikdy plne neuspokojí s konečnosťou a dočasnosťou, ale prahne po tom (i keď, pravda, o tom nemá vždy celkom jasno), čo je bezpodmienečné, nekonečné, najvyššie.

Práve v tomto duchu možno rozumieť Kierkegardovej téze o nekonečnom záujme subjektivity o večnú blaženosť. V 6. čísle *Okamihu* Kierkegaard v kontraste k indiferentnosti panujúcej vo veku rozumu tvrdí, že „všetko náboženstvo spočíva vo vášnivosti“ (Kierkegaard 1911, 124); existovať s vášňou je totiž podľa jeho názoru základnou podmienkou vstupu do najvyššieho, t. j. náboženského štádia existencie. No keď Kierkegaard vyslovuje svoju známu tézu o tom, že viera je tou „najvyššou vášňou vo sfére ľudskej subjektivity“ (Kierkegaard 1974, 118), má tým na mysli predovšetkým špecificky kresťanskú vieru, ktorej predmetom je to, čo sa javí ľudskému rozumu ako „absurdno“, teda „absolútny paradox“ Božej inkarnácie v Kristovi. Viera pre Kierkegarda však neznamená len najvyššiu vášeň človeka v zmysle hodnoty vzťahu, ktorý vytvára, ale je aj najväčšou vášňou ľudskej subjektivity v zmysle intenzity tohto vzťahu: „Kresťanstvo chce zintenzívniť vášeň až po jej najvyššiu hranicu“ (Kierkegaard 1974, 117). Tak subjektívna pravda, ako aj náboženská viera sú navždy sprevádzané „objektívnou neistotou“. V prípade kresťanskej viery je objektívna neistota umocnená až do krajnosti, pretože predmetom tejto viery je (z hľadiska rozumu) absurdno. Kierkegaard je zároveň presvedčený, že

práve absurdno ako nemožnosť a protirečivosť podnecuje v jedincovi nekonečnú vášeň. Aj bežná skúsenosť nás učí, že neistota prebúda v človeku vášeň, a naopak istota ju dusí. Preto jedine neistota, vystupňovaná až natoľko, že sa v skutku rovná holej nemožnosti (t. j. absurdnosti), je schopná v jedincovi rozpútať nekonečnú vášeň. No ak vezmeme do úvahy iné absurdity, napríklad kvadrátnu kruhu alebo akékoľvek logicky protirečivé tvrdenie, tak si uvedomíme, že tieto predstavy nijako zvlášť dušou človeka nepohnú. To nám jasne ukazuje, že len samotná absurdnosť ako nemožnosť nemôže byť dostatočným dôvodom nekonečnej vášne. Keby totiž predmet viery nemal žiadny hlbší vzťah k mojej subjektivite, bolo by mi úplne ľahostajné, že je absurdný; nevzbudil by vo mne preto žiadnu vášeň.

Dôvod, prečo je Kierkegaard tak pevne presvedčený, že viera predstavuje tú najintenzívnejšiu ľudskú vášeň (okrem faktu, že je tu objektívna neistota dovedená až do krajnosti), môžeme objaviť v jeho nasledujúcich slovách: „Najkrajnejšie vypätie ľudskej subjektivity nachádza svoje vyjadrenie v nekonečne vášnivom záujme o večnú blaženosť“ (Kierkegaard 1974, 51). Kierkegaard teda svojím konceptom viery ako najväčšej ľudskej vášne apeluje na človeka, aby si uvedomil, že viera (v kresťanskom zmysle) je v skutočnosti jeho najhlbším záujmom, tou najvnútornejšou túžbou a potrebou jeho existencie. Kresťanská viera je na jednej strane nekonečne vášnivým záujmom o realitu druhého – o realitu Boha – a na strane druhej vyjadruje nekonečne vášnivú túžbu človeka po večnom šťastí, po večnej plnosti života. Sú to dve strany jednej a tej istej viery. Viera v Boha (viera v Krista) v sebe zahŕňa aj vieru a nádej v osobnú nesmrteľnosť. V tejto súvislosti vyslovuje Kierkegaard pozoruhodnú a veľmi originálnu myšlienku: „Nesmrteľnosť je najvášnivejším záujmom subjektivity; a práve v tomto záujme spočíva dôkaz“ (Kierkegaard 1974, 155). V jednej dennikovej poznámke z roku 1849 to vyslovuje ešte otvorenejšie, keď tvrdí, že to, že v prípade kresťanskej viery máme vnútornú pravdu v jej maximálnej intenzite, dokazuje, že je koniec koncov objektivitou (*JP* 4, 4550). Kierkegaard je teda presvedčený, že v opravdivosti vášne (v *ako*) sa odhaľuje i samotná pravdivosť toho, čo sa prežíva.⁹ Pravdivosť kresťanstva sa teda zakladá na iracionalite života, t. j. fakt, že vyjadruje tie najhlbšie túžby človeka, vypovedá napokon o jeho skutočnej pravde, pravde zodpovedajúcej skutočnosti.

V Kierkegaardovom dôkaze možno badať istú paralelu s argumentáciou Anselma z Canterbury. Avšak zatiaľ čo Anselm vychádza z najvyššej idey v našej mysli, Kierkegaard vychádza z najvyššej vášne v našom srdci. Tento Kierkegaardov subjektívny argument v prospech kresťanskej viery by sme preto mohli prilehavo nazvať **dôkazom z vášne**, ktorý namiesto chladnej logiky rozumu má v sebe skôr pascalovskú „logiku srdca“. No podobne, ako je to v prípade Božích zázrakov, ani Kierkegaardov dôkaz nie je založený na nutnosti, ale na slobodnom prijatí vo viere; to znamená, že platí len pre vieru – vieru nepredchádza, ale nasleduje po nej (Kierkegaard 2002, 239). Kierkegaardov dôkaz

⁹ Nie je bez zaujímavosti, že v citovanej poznámke z denníkov Kierkegaard uvádza, že jeho súčasníci, ktorí čítali *Nevedecký dodatok*, celkom prehliadli myšlienkovú líniu vedúcu od subjektivity k objektivite, ktorú v tejto knihe načrtol, a navyše vyjadruje presvedčenie, že toto „obrátenie princípov subjektivity“ (a teda dôkaz vychádzajúci zo subjektivity) pred ním ešte nikto nevykonával.

z vášne preto rozhodne nie je dôkazom vo vlastnom zmysle slova, neprináša nijakú objektívnu istotu a v žiadnom prípade nás nezbavuje ťaživej, ale súčasne od viery neodmysliteľnej „možnosti pohoršenia“.

Jean-Paul Sartre v populárnej, knižne vydanej prednáške *Existencializmus je humanizmus* (1946) vyslovil v súvislosti s našou témou zaujímavú myšlienku: „Existencialista neverí moci vášne“ (Sartre 1997, 28). Vzhľadom na to, že podľa Kierkegaarda ako osnovateľa existencializmu je práve vášeň základnou podmienkou autentickej existencie, a teda pravého existenciálneho prístupu k životu, sa nám však žiada povedať, že *existencialista je naopak práve ten, kto moci vášne verí*. Keď Sartre ďalej objasňuje, prečo by podľa neho existencialista z princípu nemal veriť v silu vášne, konštatuje, že existencialistovi ani nezíde na um, aby sa ospravedlňoval odvolávaním sa na nejakú osudovú moc vášne. Prirodzene, ani my nemáme v úmysle tvrdiť, že Kierkegaard zastáva protichodné stanovisko, práve naopak: Existencialista, ak pod týmto termínom rozumieme človeka, ktorý sa vyznačuje existenciálnym postojom k životu, v žiadnom prípade nehľadá vo vášni ospravedlnenie svojho konania v tom zmysle, že by v nej videl lacnú výhovorku, za ktorú by sa mohol kedykoľvek skryť ako za isté fátum, aby tak zo seba sňal ťažké bremeno zodpovednosti. Preto medzi Kierkegaardom a Sartrom nemôže byť spor o tom, že „človek je za svoju vášeň zodpovedný“ (Sartre 1997, 28). Ale v inom zmysle práve vášeň ako vôľa k existencii človeka ospravedlňuje – a zároveň ho angažuje, motivuje, naplňa, zjednocuje a povznáša. Zdá sa, že práve v týchto základných pozitívnych atribútoch vášne spočíva jej skutočná moc.

Na záver prikladám krátku pasáž z mojej monografie o Kierkegaardovej filozofii vášne: „Vášeň človeka *ospravedlňuje*: vášeň je predsa znamením jeho autentického existovania, je mierou pravdy jeho existencie, a to práve preto, že vášeň človeka *angažuje*: činí z neho aktívny, angažovaný subjekt tým, že ho privádza k bytostnej participácii na vlastnom existovaní, čo zároveň znamená, že vášeň človeka *motivuje*: prebúdza v človeku skrytú duševnú silu a s istotou ho vedie k rozhodnutiam a činom; navyše vášeň človeka *zjednocuje*: privádza ho do vnútornej jednoty so sebou samým tým, že smeruje všetky jeho sily k jednému cieľu; vášeň človeka tiež *naplňa*: vytvára totiž jeho životný obsah, čím mu súčasne poskytuje pocit zmysluplnosti života; a v neposlednom rade vášeň človeka *povznáša*: pretože mocou svojej energie mu napomáha kráčať i cez prekážky, vzdorovať nepriazni sveta a povzniesť sa nad pády, bolesti a utrpenia života“ (Petkanič 2010, 60-61).

Literatúra

- EVANS, C. S. (1983): *Kierkegaard's Fragments and Postscript*. Atlantic Highlands: Humanities Press.
- GUARDINI, R. (1995): *Těžkomyselnost a její smysl*. Olomouc: Votobia.
- HONG, H. V. – HONG, E. H. (eds.) (1967 – 1978): *Soren Kierkegaard's Journals and Papers, vols. 1 – 6*. Bloomington; London: Indiana University Press.
- KIERKEGAARD, S. (1993): *Bázeň a chvění; Nemoc k smrti*. Praha: Svoboda-Libertas.
- KIERKEGAARD, S. (2007): *Bud' – alebo*. Bratislava: Kalligram.
- KIERKEGAARD, S. (1974): *Concluding Unscientific Postscript*. Princeton: Princeton University Press.

- KIERKEGAARD, S. (2003): *Má literární činnost*. Brno: CDK.
- KIERKEGAARD, S. (2002): *Nácvik křesťanství, Sud'te sami!* Brno: CDK.
- KIERKEGAARD, S. (1911): *Okamžik*. Praha: Laichter.
- KIERKEGAARD, S. (2000): *Skutky lásky*. Brno: CDK.
- KIERKEGAARD, S. (1996): *Současnost*. Olomouc: Votobia.
- JOHNSON, R. H. (1972): *The Concept of Existence in The Concluding Unscientific Postscript*. Hague: Nijhoff.
- LØNNING, P. (1980): Existence. In: Thulstrup, N. – Mikulová-Thulstrup, M. (eds.): *Bibliotheca Kierkegaardiana vol. 3 (Concepts and Alternatives in Kierkegaard)*. Copenhagen: Reitzel, 131-179.
- PETKANIČ, M. (2010): *Filozofia vášne Sorena Kierkegarda*. Kraków: Towarzystwo Słowaków w Polsce.
- ROBERTS, R. C. (1984): Passion and Reflection. In: PERKINS, R. L. (ed.): *International Kierkegaard Commentary. Two Ages*. Macon: Mercer, 87-106.
- SARTRE, J. P. (1997): *Existencializmus je humanizmus*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- ŠAJDA, P. (2007): Náčrt kontrapozície preferenčnej a nepreferenčnej lásky v diele Sorena Kierkegarda. *Filozofia*, 62 (2), 110-121.
- ŠAJDA, P. (2010): Theodor W. Adorno: Dve tváre Kierkegarda ako kritika spoločnosti. *Filozofia*, 65 (9), 821-832.

Milan Petkanič
Katedra filozofie Filozofická fakulta UCM v Trnave
Nám. J. Herdu 2
917 01 Trnava
SR
e-mail: milan.petkanic@gmail.com